

Językowy obraz przyjaźni studentów polskich i ukraińskich

Monika Obrębska*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Daria Paniotova

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

LINGUISTIC PICTURE OF FRIENDSHIP AMONG POLISH AND UKRAINIAN STUDENTS

The literature on friendship put a special emphasis on the importance of intersexual (Mandal, 2004; Brestin 2009; Szczepańska and Gawel-Luty, 2010) and intercultural differences (Szarota, 2014; Wierzbicka 2015). In the study the Authors compared the ways of understanding friendship, taking into consideration both contexts. The study was conducted in Poland and Ukraine with the participation of female (N=50) and male students (N=50) of various specialisations. The analysis of their utterances used the method of profiling by means of which it is possible to reconstruct the linguistic picture of friendship, with attention to its most important characteristics: voluntariness, equality of positions, mutual help, common activity, emotional support and an intimate character (Adelman, Parks and Albrecht, 2012). According to Wierzbicka (2015), the words used in the Authors' study: the Polish przyjaźń and the Russian дружба, are not equivalent in terms of meaning. The word przyjaźń connotes intimacy and emotional engagement, and дружба: mainly mutual help, support and reliability when in need. On this basis, the Authors assumed that the Ukrainian students in their conceptualisations of the notion дружба will more often highlight the feature of mutual help than the Polish students, for whom an intimate character of friendship is more significant. In accordance with Mandal's studies (2004), the Authors also assumed that the most important aspect of friendship for women is emotional support, and for men – common activity. The conducted study has partly confirmed the above-mentioned assumptions.

Key words: friendship, culture, gender, linguistic picture of the word

WPROWADZENIE

Przyjaźń nie jest pojęciem łatwym do opisanie i zdefiniowania. Wynika to głównie z tego, że jest ona zarówno rodzajem relacji, jak i cechą, którą ludzie przypisują innym rodzajom związków interpersonalnych (Adelman, Parks i Albrecht 2012). Przyjaźń jest również odmiennie rozumiana przez kobiety i przez mężczyzn oraz silnie uzależniona od wpływów kulturowych (Szarota, 2014). Jednocześnie przyjaźń wydaje się pojęciem fundamentalnym dla psychologii, określającym jakość naszych relacji interpersonalnych oraz kryterium rozwoju społecznego człowieka. Według Anny Wierzbickiej (2015) jest też jednym z kulturowych „słów-kluczy”, oddającym podstawowe wartości i sposób rozumienia świata danego społeczeństwa.

W naszym badaniu postanowiliśmy uwzględnić dwie zmienne, kluczowe dla zrozumienia fenomenu przyjaźni: płeć i kulturę. W literaturze przedmiotu bardzo mocno podkreśla się ich znaczenie i wzajemne uwarunkowania

(Mandal, 2004; Brestin 2009; Szczepańska i Gawel-Luty, 2010; Wierzbicka, 2015). Kobiety rozumieją przyjaźń inaczej niż mężczyźni, Amerykanie inaczej niż Polacy. Zdaniem Piotra Szaroty (2014) jedynie uwzględnienie ról płciowych, które przekładają się na męskie i kobiece podejście do przyjaźni oraz uwarunkowań kulturowych w pełni pozwoli zrozumieć analizowaną relację.

Badanie własne zostało przeprowadzone w Polsce i na Ukrainie z udziałem studentek (N=50) i studentów (N=50) różnych kierunków. Do analizy ich wypowiedzi wykorzystano metodę profilowania, za pomocą której dokonano rekonstrukcji kultury, istotnych dla niej wartości i obrazu świata jej użytkowników (Bartmiński, 2012). W naszym badaniu postanowiliśmy dokonać językowej rekonstrukcji pojęcia przyjaźni, uwzględniając najważniejsze jego cechy oraz płeć i kulturę zamieszkania uczestników badania.

PRZYJAŹŃ: RÓŻNICE MIĘDZYPLCIOWE I MIĘDZYKULTUROWE

Prawdziwa przyjaźń wiąże się z dojrzałością emocjonalną, a od koleżeństwa różni się wymiarem wewnętrznym i porozumieniem, dzięki któremu możliwe jest tworzenie autentycznej więzi (Augustyn, 2004). Nawiązanie

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Monika Obrębska, Instytut Psychologii UAM, ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań. monika.obrebska@amu.edu.pl

relacji przyjacielskich jest traktowane jako ważne kryterium rozwoju społecznego, a sama przyjaźń daje okazję do zaspokajania najbardziej podstawowych ludzkich potrzeb, jak potrzeba szacunku, bliskości czy wsparcia społecznego (Szarota, 2014). Przyjaciele nie są wybierani przypadkowo, ważnym czynnikiem jest częstota kontaktów z daną osobą, jej atrakcyjność fizyczna, zalety wspólnotowe, podobieństwo zainteresowań, wartości, postaw oraz zachowania na rzecz interesu partnera (Wojciszke, 2013).

Przyjaźni przypisuje się na ogół takie cechy jak: dobrowolność, równość pozycji, wzajemna pomoc, wspólna aktywność, wsparcie emocjonalne oraz intymny charakter (Adelman, Parks i Albrecht 2012). Tym, co odróżnia przyjaźń od większości relacji jest świadomość wyboru: żaden inny związek oprócz małżeństwa nie cechuje się tak silne zaznaczoną dobrowolnością. Według Eugenii Mandal (2004) przyjaźń to pojęcie, które opisuje dobrowolnie realizowany układ między dwiema osobami, sprzyjający celom społeczno-emocjonalnym, jak: wspólne aktywności, intymność i uczucia, pomoc, partnerstwo, poczucie lojalności i bezpieczeństwa. Mariola Szczepańska (2014) natomiast traktuje przyjaźń jako interakcję opierającą się na wzajemności i obejmującą różne obszary codziennego funkcjonowania człowieka. Według Autorki przyjaźń sprzyja dwóm rodzajom relacji: ekspresyjnej, służącej motywowaniu przyjaciela, udzielaniu wsparcia i okazywaniu mu zrozumienia oraz instrumentalnej, umożliwiającej dostęp do posiadanych przez niego zasobów.

Badania pokazują, że relacja o charakterze ekspresyjnym właściwa jest dla przyjaźni typowo kobiecej, o charakterze instrumentalnym – dla przyjaźni męskiej. Zdaniem Mandal (2004) kobiece przyjaźnie cechują się dużą intymnością, empatią, zaufaniem, lojalnością i przywiązaniem; kobiety szukają w przyjaźni przede wszystkim wsparcia emocjonalnego, intymności i pozytywnych emocji. Od przyjaciółek oczekują dzielenia się tym, co dla nich ważne, wspólnego spędzania czasu. Mężczyźni natomiast budują przyjaźń poprzez wspólne działania, zadania i czynności. Ujawnia się to już w kontaktach nawiazywanych w dzieciństwie, kiedy to towarzysze zabaw dobiegani są w kontekście swojej przydatności do określonych czynności oraz zasobów, jakich mogą dostarczyć. Oprócz instrumentalizmu, męskie przyjaźnie charakteryzuje też często niski poziom otwartości. Dee Brestin (2009) podaje, że gdy przedstawiono mężczyznom definicję przyjaciela jako kogoś bliskiego, często widywanego, przed kim można się otworzyć i komu można zaufać, wówczas czterech na pięciu deklaroowało, że nie ma przyjaciół. Ponadto badania pokazują, że przyjaźnie między kobietami są bardziej trwałe od męskich, pomimo że cechuje je większa burzliwość (Szczepańska i Gawel-Luty, 2010).

Pojęcie przyjaźni nie jest też pojęciem uniwersalnym, lecz silnie uzależnionym od wpływów kulturowych. Anna Olejniczak i Justyna Iskra (2016) podkreślają, iż większość z opublikowanych badań prowadzonych nad przyjaźnią miała miejsce w Stanach Zjednoczonych, gdzie

rozumienie przyjaźni jest zupełnie inne niż w Polsce, co wiąże się ze specyfiką kultury tego kraju: dużą mobilnością i indywidualizmem. Dla Amerykanina niemal każdy znajomy może być określony mianem przyjaciela, w Polsce natomiast termin ten zarezerwowany jest dla wąskiego grona lub jednej, konkretnej osoby. Spostrzeżenie to potwierdzają badania Laury Klos-Sokół, cytowane przez Wilhelminę Wosińską (2004). Dla Polaków przyjaciel jest osobą szczególnie ważną i bliską, natomiast w Stanach Zjednoczonych relacja przyjacielska nie musi charakteryzować się aż tak dużym zaangażowaniem czy intymnością, aby zyskać statut przyjaźni. Amerykańskie pojęcie „przyjaciel” (*friend*) można odnosić zarówno do osób, z którymi spędza się dużo czasu, ale niekoniecznie zna się je bardzo dobrze, jak i do tych, które darzy się sympatią i wiele się o nich wie.

Na znaczenie różnic kulturowych w definiowaniu i rozumieniu pojęcia przyjaźni zwraca również uwagę Piotr Szarota (2014), podkreślając szczególne znaczenie wymiaru indywidualizm – kolektywizm. W pracy Harry'ego Triandisa i współpracowników (1988; za: Szarota, 2014) po raz pierwszy postawiono hipotezę, że w krajach kolektywistycznych przyjaźń ma charakter bardziej intymny i jest trwalsza niż w kulturach indywidualistycznych. „Kolektywiści” znajdują przyjaciół przede wszystkim w obrębie własnej grupy społecznej, „indywidualiści” poszukują ich w wielu środowiskach i szybciej się zaprzyjaźniają, chociaż ich przyjaźnie mają charakter bardziej powierzchowny. Igor Kon (1987) zwraca również uwagę na większą wartość przyjaźni w kulturach kolektywistycznych: Amerykanie sytuowali przyjaźń średnio na dziesiątym miejscu w ogólnej hierarchii wartości, podczas gdy w porównywalnym badaniu przeprowadzonym w Rosji przyjaźń plasowała się na miejscu szóstym.

W Polsce, zdaniem Wierzbickiej (2015), mimo intensywnych zmian społeczno-kulturowych nadal dominuje kolektywistyczne rozumienie przyjaźni, która kojarzona jest z intymnością, bliskością i pełnym porozumieniem. Dużą wartość kulturową przyjaźni dla Polaków podkreśla również Paweł Boski (2009), definiując ją jako relację wymagającą dobrej, wieloletniej znajomości, pełnego poznania się, lojalności oraz polegania na sobie w różnych, zwłaszcza trudnych, sytuacjach życiowych: „Dla relacji prawdziwej przyjaźni poprzeczka zawieszona jest w naszej kulturze wysoko. Bycie przyjacielem jest zaszczytem, jaki spotyka niewielu ludzi w życiu człowieka: potrzeba ku temu lat znajomości, poznania się na wylot i przede wszystkim wzajemnego sprawdzenia (lojalności) w trudnych życiowych sytuacjach” (s. 389).

JĘZYKOWY OBRAZ PRZYJAŹNI

Pojęcie „językowego obrazu świata” zostało wprowadzone i upowszechnione w polskiej literaturze naukowej przez Jerzego Bartmińskiego (1999, 2012). Zakłada się przy jego konceptualizacji, że język – narzędzie komunikacji i reprezentacji rzeczywistości – nie tylko kumuluje w sobie i utrwała doświadczenie społeczne, ale również

umożliwia jego zrozumienie, wartościowanie i kategoryzację. Znaczeniowa strona języka jest nośnikiem niejednokrotnie ukrytych, ale społecznie utrwalonych sposobów oceny rzeczywistości, jest odbiciem intelektualnego i emocjonalnego stosunku człowieka do świata, w którym żyje. Zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie składa się właśnie na językowy obraz świata. Sądy te utrwalane są przede wszystkim w strukturze języka: formach gramatycznych, słownictwie i tak zwanych „tekstach kliszowanych”, czyli przysłowiach i frazeologizmach (Tokarski, 2001).

Uprzywilejowaną podstawą poznania językowego obrazu świata jest słownictwo, zawierające inwentarz pojęć relewantnych egzystencjalnie, społecznie i kulturowo (Wierzbicka, 1985). Na podstawie analizy słownictwa, poprzez proces profilowania, dokonać można rekonstrukcji kultury, istotnych dla niej wartości i obrazu świata jej użytkowników (Bartmiński, 2012). Najpełniej obrazują to badania Wierzbickiej (2015) nad słowami, które są kulturowo szczególnie ważne, gdyż odzwierciedlają wartości i sposób rozumienia świata danego społeczeństwa. Do tych „słów-kluczy” Wierzbicka zalicza również przyjaźń.

W naszym badaniu, w instrukcji dla osób badanych, użyte zostały słowa „przyjaźń” (próba polska) i „družba” (próba ukraińska). Zdaniem Wierzbickiej (2015) zawartość treściowa obydwu tych pojęć jest odmienna, zgodna z wzorcami i wartościami specyficznymi dla każdej z kultur. Najczęstsze wyrażenia występujące w języku polskim ze słowem „przyjaciel” to: „bliski”, „najbliższy”, „serdeczny”, nasuwające skojarzenia z intymnością, zażyłością i zaangażowaniem uczuciowym. Słowo „drug” natomiast wchodzi w częste kolokacje z „niezawodnością w potrzebie” („nadeżny drug” – niezawodny przyjaciel, „ispytannyj drug” – wypróbowany przyjaciel itp.). Także połączenia takie jak „nastojasčij drug” czy „istinnyj drug” („prawdziwy przyjaciel”) odnoszą się do tej cechy – niezawodności w razie potrzeby, podczas gdy polskie wyrażenie „prawdziwy przyjaciel” kojarzone jest z prawdziwą bliskością, połączoną z otwarciem się przed drugą osobą i dzieleniem się z nią skrytymi myślami.

Nawet analogiczne połączenia „wierny przyjaciel” i „vernyj drug” mają nieco inne interpretacje. Według Wierzbickiej (2015) „polskie wyrażenie będzie się raczej odnosiło do osoby, która jest stała w podtrzymywaniu przyjaźni i nie wycofuje się zależnie od okoliczności, podczas gdy wyrażenie rosyjskie wskazywałoby bardziej na osobę stałą w okazywaniu pomocy i wsparcia w potrzebie” (s. 182). Warto też zauważyć, że język polski nie ma zwrotu odpowiadającego rosyjskiemu „bud’ drugom” („bądź przyjacielem”), który również wprowadza prośbę o pomoc. Oczywiście nie znaczy to, że w Polsce nie oczekuje się pomocy od przyjaciół, lecz że jest to cecha mniej istotna dla definicji istoty przyjaźni niż w krajach rosyjskojęzycznych. Gotowość udzielania pomocy będzie raczej konsekwencją tego typu relacji, a nie jej podstawą.

PROBLEMATYKA BADANIA WŁASNEGO

W literaturze na temat przyjaźni szczególnie mocno podkreśla się znaczenie różnic międzyplciowych (Mandal, 2004; Brestin 2009; Szczepańska i Gawel-Luty, 2010) i międzykulturowych (Szarota, 2014; Wierzbicka 2015). W naszym badaniu postanowiliśmy porównać sposoby rozumienia przyjaźni, uwzględniając obydwie te konteksty. Studentki i studenci polscy i ukraińscy zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie: „Czym jest dla Ciebie przyjaźń?”, którego celem była rekonstrukcja ich językowego obrazu przyjaźni, z uwzględnieniem najważniejszych jej cech: dobrowolności, równości pozycji, wzajemnej pomocy, wspólnej aktywności, wsparcia emocjonalnego oraz intymnego charakteru (Adelman, Parks i Albrecht, 2012).

Zdaniem Wierzbickiej (2015) użyte w badaniu polskie słowo „przyjaźń” i rosyjskie „družba” nie są tożsame znaczeniowo. Słowo „przyjaźń” nasuwa skojarzenia z intymnością, zażyłością i zaangażowaniem uczuciowym, rosyjskie „družba” przede wszystkim z wzajemną pomocą, wsparciem i niezawodnością w potrzebie. Na tej podstawie założyć można, że studenci ukraińscy w swoich konceptualizacjach pojęcia „družba”, częściej będą eksponować cechę wzajemnej pomocy niż studenci polscy, dla których ważniejszy będzie intymny charakter relacji przyjaźni. Zgodnie z badaniami Mandal (2004) zakładamy również, iż aspektem przyjaźni najważniejszym dla kobiet będzie wsparcie emocjonalne, zaś aspektem najważniejszym dla mężczyzn – wspólna aktywność.

Przy analizie pisemnych wypowiedzi studentów polskich i ukraińskich na temat istoty przyjaźni posłużyliśmy się jakościową metodą profilowania, która wykorzystywana jest w semantyce do rekonstrukcji i konceptualizacji analizowanych pojęć językowych.

PROFILOWANIE POJĘĆ JAKO METODA ANALIZY TEKSTU

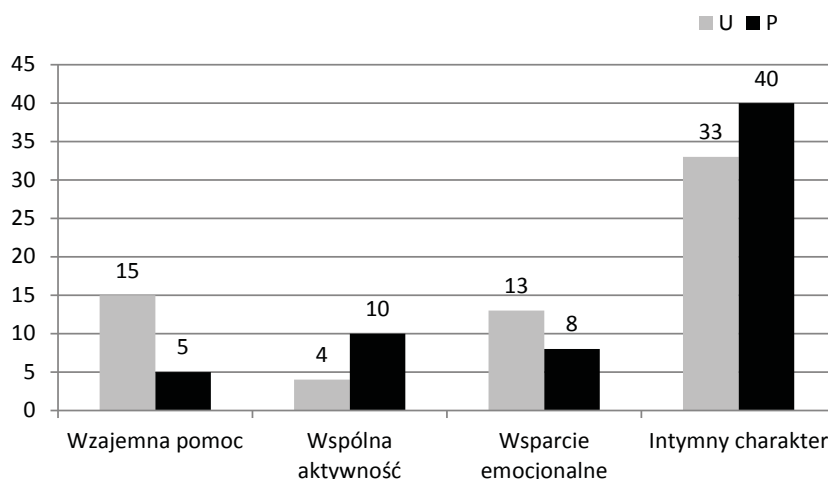
Metoda profilowania, znajdująca najpełniejsze zastosowanie w semantyce językoznawczej, wywodzi się z amerykańskiego kognitywizmu (Langacker, 1995), a spopularyzowana została pracami Wierzbickiej (1985). Jest to proces wydobywania na pierwszy plan pewnej cechy lub części bazy pojęciowej wyrażenia. Bartmiński (2012) definiuje profilowanie jako „subiektywną operację językowo-pojęciową polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach” (s. 99).

Celem procesu profilowania jest po pierwsze ustalenie, jakie właściwości przedmiotu/pojęcia zostają w języku utrwalone, jakich aspektów dotyczą, jak te aspekty są wypełniane konkretnymi charakterystykami, a po drugie – jakie czynniki kulturowe wpływają na powstanie takiej właśnie struktury danego wyrażenia. Czynnikaми tymi są: wiedza o świecie, typ racjonalności, system wartości, przede wszystkim jednak – podmiotowy punkt widzenia. Tworzą one to, co w semantyce kognitywnej rozumie się pod pojęciem ramy interpretacyjnej słowa.

Efektom działania wymienionych czynników jest ujęcie danego pojęcia w pewien szczególny sposób, zwany jego profilem językowym. Różne profile są sposobami organizacji treści semantycznej w ramach podstawowego znaczenia (Bartmiński, 2012).

Wybrano tylko te odpowiedzi, w przypadku których wskaźnik zgodności sędziów wynosił 100%.

Aspekty „dobrowolność” i „równość pozycji” nie okazały się istotne, nie znajdując odzwierciedlenia w zebranych definicjach. Sprofilowano więc takie cechy przyjaźni jak:

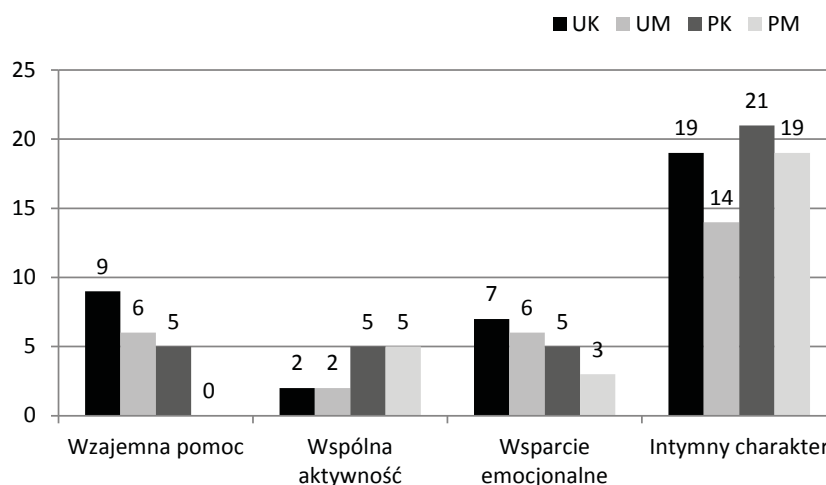
Wykres 1. Wyniki profilowania pojęcia „przyjaźń” w ujęciu międzykulturowym

Profilowanie ma charakter dwupoziomowy, obejmuje dobór aspektów oraz ich treściową konkretyzację. Odbywa się w obrębie zespołu cech niesprzecznych, ale orzekanych z odmiennych punktów widzenia, uzupełniających się. W naszym badaniu postanowiliśmy skorzystać z popularnej i często cytowanej propozycji Mary Adelman, Malcolma Parksa i Terrance’a Albrechta (2012), którzy za najważniejsze aspekty pojęcia przyjaźni uznają: dobrowolność, równość pozycji, wzajemną pomoc, wspólną aktywność, wsparcie emocjonalne oraz intymny charakter. Treściowej konkretyzacji dostarczyły natomiast pisemne wypowiedzi studentek i studentów polskich i ukraińskich na temat istoty przyjaźni.

WYNIKI

W badaniu wzięło udział 25 studentek i 25 studentów z Polski ($N=50$) oraz 25 studentek i 25 studentów z Ukrainy ($N=50$) reprezentujących kierunki społeczne i techniczne. Zadanie badawcze polegało na pisemnej odpowiedzi na pytanie „Czym dla Ciebie jest przyjaźń?” Przepisane i przetłumaczone na język polski indywidualne definicje przyjaźni (zawiera je załącznik 1) zostały przedstawione grupie 30 sędziów kompetentnych (studenci V roku psychologii) z prośbą o sprofilowanie, które aspekty przyjaźni – dobrowolność, równość pozycji, wzajemna pomoc, wspólna aktywność, wsparcie emocjonalne oraz intymny charakter – najlepiej odzwierciedlają poszczególne definicje (definicje bardziej rozbudowane mogły odnosić się do kilku aspektów). Do dalszej ana-

lizy wybrano tylko te odpowiedzi, w przypadku których wskaźnik zgodności sędziów wynosił 100%. Wyniki profilowania pokazują, że zarówno dla studentów polskich, jak i ukraińskich najistotniejszy jest intymny charakter przyjaźni, związany z bliskością, wzajemnym zaufaniem i zrozumieniem. Dla studentów ukraińskich ważna jest również wzajemna pomoc i wsparcie otrzymywane od przyjaciół, co zgodne jest z analizą pojęcia „družba”, przeprowadzoną przez Wierzbicką (2015). Przypomnijmy, że kojarzone było ono częściej z niezawodnością w potrzebie niż z zaangażowaniem emocjonalnym jak polskie pojęcie przyjaźni. Bliższe przyjrzenie się ukraińskim definicjom pokazuje, że wątek wzajemnej pomocy i niezawodności przyjaciela jest często rozbudowany jak np. w wypowiedzi osoby nr 4: „Przyjaźń to kiedy za człowiekiem możesz stać murem, kiedy rozumiecie się nawzajem w półsłowa, kiedy możesz poświęcić wszystko dla dobra przyjaciela i będziesz pewien, że przyjaciel zrobi to samo dla ciebie.” albo w wypowiedzi osoby nr 18: „Uczucie, że z tym człowiekiem chcesz podzielić się osobistymi zmartwieniami, kłopotami i pewnością, że ten człowiek pomoże, wysłucha, nie będzie udawać, że słucha, myśląc jedynie o swoich problemach”, co dodatkowo pokazuje wagę tego aspektu przyjaźni w kulturze ukraińskiej. Dla studentów polskich istotną okazała się też wspólna aktywność, wspólne spędzanie czasu i czerpanie z tego przyjemności.

Wykres 2. Wyniki profilowania pojęcia „przyjaźń” w ujęciu międzykulturowym i międzypłciowym

Na Wykresie 2 przedstawiono wyniki procesu profilowania dla pojęcia „przyjaźń” z uwzględnieniem płci osób badanych, gdzie literami „UK” zaznaczono wybory studentek ukraińskich, „UM” – studentów ukraińskich, „PK” – studentek polskich i „PM” – studentów polskich.

Wyniki procesu profilowania pokazują, że płeć osób badanych nie różnicowała rozumienia pojęcia przyjaźni jedynie w odniesieniu do cechy „wspólnej aktywności”, w przypadku pozostałych aspektów wyniki kobiet różnią się od wyników mężczyzn, niezależnie od kultury pochodzenia. Dla kobiet polskich i ukraińskich ważniejsza niż dla mężczyzn w konceptualizacji przyjaźni okazała się wzajemna pomoc, emocjonalne wsparcie i intymny charakter. Dla kobiet polskich szczególnie istotny okazał się aspekt intymności, dla kobiet ukraińskich – aspekt wzajemnej pomocy, co zgodne jest z opisanym przez Wierzbicką kulturowym wzorcem przyjaźni.

WNIOSKI

Zaprezentowane badanie potwierdziło istnienie różnic w kulturowych wzorcach przyjaźni. Studenci polscy w przyjaźni poszukują przede wszystkim intymności, otwartości i zrozumienia, ważna jest dla nich również wspólna aktywność i spędzanie czasu razem. Dla studentów ukraińskich ważna jest również intymność (choć mniej niż dla Polaków) oraz wzajemna pomoc i wsparcie emocjonalne. Dla kobiet polskich ważniejszy niż dla ukraińskich okazał się intymny charakter przyjaźni, dla kobiet ukraińskich natomiast ważniejsza okazała się wzajemna pomoc i wsparcie emocjonalne. Mężczyźni polscy i ukraińscy preferowali podobne cechy przyjaźni co kobiety, co wskazuje na silniejsze wpływy kulturowe niż dotyczące ról płciowych. Wymiary dobrowolności i równości pozycji nie okazały się istotne, natomiast w większości wypowiedzi polskich i ukraińskich wyróżniano był aspekt wzajemności (nr 1, 5, 7 i inne), szczerości (nr 5,

18, 60 i inne) i bezinteresowności przyjaźni (nr 1, 6, 51 i inne), co sugerować może konieczność uaktualnienia klasycznych – opisanych przez Adelman, Parksa i Albrecht (2012) – właściwości relacji przyjacielskiej.

Szczegółowa analiza wypowiedzi osób badanych pokazała jeszcze dwie ciekawe zależności. W wypowiedziach studentów ukraińskich, niezależnie od płci, często pojawił się aspekt podobieństwa przyjaźni do relacji rodzinnych (np. wypowiedź nr 13, 14, 20, 21, 27) nie występujący zupełnie w wypowiedziach studentów polskich. Jedną z osób badanych (nr 14) pisze przykładowo: „Przyjaźń to relacja podobna do związku rodzinnego, relacja z osobami z którymi znajdujemy wspólny język, które akceptują nas takimi, jakimi jesteśmy i na które w trudnej chwili można liczyć.”, inna (nr 21) rozumie przyjaźń jako „relację, która stała się podobna do rodzinnej na tyle, że postrzegasz człowieka jak samego siebie.”

Na rolę relacji rodzinnych w kulturze rosyjskiej i ukraińskiej wskazuje m.in. Wierzbicka (2015); słowo „rodnye” implikuje emocjonalną bliskość, przywiązanie i poczucie przynależności. Cytuje ona popularne rosyjskie przysłowie „Russkij čelovek bez rodni ne živet” (s. 161), które nie ma swojego odpowiednika w języku polskim, a pokazuje wartość więzi rodzinnych w kulturze rosyjskiej. Jednocześnie utożsamianie relacji przyjacielskich z rodzinnymi przez studentów ukraińskich, które nie pojawia się w wypowiedziach studentów polskich, nobilituje przyjaźń oraz obrazuje bliskość i duchowe pokrewieństwo osoby, która staje się przyjacielem. „To, co się naprawdę liczy – pisze Wierzbicka (2015, s. 163) – to istnienie trwałych i bezwarunkowych więzi emocjonalnych, uważanych za ważny element osobistej tożsamości człowieka, a nie ‘więzy krwi’ jako takie.” Przyjmuje się niekiedy, że znaczenie przyjaźni w społeczeństwie rośnie, w miarę jak słabną w nim więzi rodzinne, ale wydaje się, że na Ukrainie wysoko się ceni i jedno, i drugie. Fakt, – jak zauważa Wierzbicka (2015) – że słowa „przyjaźń” i „ro-

dzina” przetrwały w języku rosyjskim jako kluczowe słowa tej kultury, świadczy również o tym, że w Rosji i na Ukrainie „pewne podstawowe modele osobowości i wzorce relacji międzyludzkich trwają wbrew zmieniającym się prądom politycznym, ekonomicznym czy aktualnym strukturom społecznym” (s. 166).

Druga ciekawa zależność dotyczy wypowiedzi studentów polskich, w których pojawił się wątek własnego rozwoju (nr 64, 66, 79 i inne) i potrzeby odrębności (nr 52, 64, 99 i inne) nie występujący zupełnie u studentów ukraińskich. Dla Polaków przyjaźń staje się okazją do lepszego poznania siebie, uczy tolerancji wobec odmienności drugiej osoby, nie może też być zbyt zażyła, gdyż ważne jest zachowanie własnej odrębności i indywidualnej tożsamości. Jedna z osób (nr 64) pisze przykładowo: „Przyjaźń stwarza możliwości bycia sobą i wzajemnego rozwoju poprzez integrację. To sposób na bycie razem, będąc jednocześnie osobno przy poważaniu swojej i innej przestrzeni osobistej.”, dla innej (nr 66) „przyjaźń cechuje się poszanowaniem wartości i celów drugiego i jednocześnie pozwala na realizowanie swoich.” Przyjacieli nie jest już więc spostrzegany jako bliski członek rodziny, jak u studentów ukraińskich, ale jako odrębna jednostka, mająca prawo do własnej przestrzeni i odmiennych wartości, które należy szanować i akceptować. Polacy podkreślają też w swoich wypowiedziach konieczność pracy nad przyjaźnią i obustronnych inwestycji: „przyjaźń to relacja, którą trzeba pielęgnować, walczyć o nią w chwilach trudnych, być z nią na bieżąco” (nr 54), „to związek dwojga ludzi, którzy mają do siebie wzajemnie zaufanie, pracują nad relacją wzajemną, czują się za siebie odpowiedzialni” (nr 58) itp. Przyjaźń nie jest więc dla Polaków relacją naturalną jak relacje rodzinne, ale wymagającą pracy, wysiłku i obustronnego zaangażowania.

Pojawia się na koniec pytanie, jak można wyjaśnić zaobserwowane różnice. Znaczenie ma tu z pewnością niestabilna sytuacja społeczno-polityczna, w jakiej znajduje się Ukraina i ciągle poczucie zagrożenia, w jakim żyją jej mieszkańcy. Stąd możliwość polegania na drugiej osobie, wzajemna pomoc i wsparcie w potrzebie stają się ważniejsze od wspólnych aktywności i przyjemnego spędzania czasu. Rezultaty zaprezentowanego badania potwierdzają też znaczenie kulturowego wymiaru indywidualizmu – kolektywizmu w definiowaniu i rozumieniu fenomenu przyjaźni (Szarota, 2014).

Analizy czynnikowe różnych kultur, przeprowadzone przez Geerta Hofstede, Gerta Jana Hofstede i Michaela Minkova (2011), przedstawiają Polskę jako kraj raczej indywidualistyczny (wskaźnik indywidualizmu wynosi 60, co plasuje Polskę na 23 pozycji wśród 76 przebadanych krajów), Rosję i kraje postsowieckie natomiast jako kraje raczej kolektywistyczne (wskaźnik indywidualizmu wynosi 39, co plasuje je na 40 pozycji). Najnowsze badania wymiarów kulturowych przypisują Ukrainie jeszcze niższy wskaźnik indywidualizmu, o wartości 25-ciu punktów na 100 możliwych.

W kulturach indywidualistycznych punktem odniesienia jest jednostka i jej dobro, a dominującymi war-

tościami niezależność, samodzielność i rozwój osobisty, w kulturach kolektywistycznych natomiast punktem odniesienia jest dobro grupy, a ważnymi wartościami – lojalność, więzi społeczne i współzależność. Wartości te znajdują swoje odzwierciedlenie również w polsko-ukraińskich opisach przyjaźni. Dla Polaków ważny okazał się własny rozwój, zrozumienie, potrzeba odrębności w przyjaźni i tolerancja dla odmienności, dla studentów ukraińskich natomiast istotną była wzajemna pomoc, wsparcie i jakość więzi.

Zaprezentowane badanie posiada oczywiście szereg ograniczeń. Metoda jakościowa nie pozwala na formułowanie daleko idących uogólnień, mała próba nie sprzyja też szerokim generalizacjom. Ale wydaje się, że zaobserwowane różnice w polsko-ukraińskim obrazie przyjaźni zachęcają do dalszych badań i legitymują konieczność uwzględniania kulturowych uwarunkowań w dalszym zgłębianiu problematyki przyjaźni.

LITERATURA

- Augustyn, J. (2004). *Integracja seksualna. Przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Adelman, M.B., Parks, M.R., Albrecht, T.L. (2012). Natura przyjaźni i jej rozwój. W: J. Stewart (red.), *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej* (s. 361-369). Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Bartmiński, J. (1999). *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński, J. (2012). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Boski, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brestin, D. (2009). *Kobieca przyjaźń – prawda czy mit*. Poznań: Wydawnictwo W Drodze.
- Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. (2011). *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kon, I. (1987). *Drużba*. Moskwa: Politizdat.
- Langacker, R.W. (1995). *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Mandal, E. (2004). *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Olejniczak A., Iskra J. (2016). *Psychologia przyjaźni. Doświadczenia kobiet i mężczyzn*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Szarota, P. (2014). Przyjaźń pod mikroskopem. Problemy metodologiczne w badaniach nad funkcjonowaniem relacji przyjacielskich. *Psychologia Społeczna*, 9/1, 28, 28-36.
- Szczepańska, M. (2014). Przyjaźń jako specyficzna forma więzi międzyludzkiej – ujęcie kontekstualne. W: A. Żywczok (red.), *Znajomość, koleżeństwo, przyjaźń. Dynamizm ewoluowania więzi emocjonalnej* (s. 231-250). Warszawa: Wydawnictwo Zak.
- Szczepańska M., Gawel-Luty E. (2010). *Przyjaźń jako wartość w relacjach społecznych dzieci i młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Tokarski, R. (2001). Słownictwo jako interpretacja świata. W: J. Bartmiński (red.). *Współczesny język polski* (s. 343-370). Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wierzbicka, A. (1985). *Lexicography and conceptual analysis*. Ann Arbor: Karoma Publishers.

Wierzbicka, A. (2015). *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wyda. Uniwersytetu Warszawskiego.

Wojciszke, B. (2013). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Wosińska, W. (2004). *Psychologia życia społecznego*. Gdańsk: Wydawnictwo GWP.

Załącznik 1

Odpowiedzi studentów z Ukrainy i z Polski na pytanie „Czym dla Ciebie jest przyjaźń?”

Nr	Odpowiedzi studentów z Ukrainy	Płeć	
		K	M
1	Przyjaźń – to bliska duchowo-emocjonalna więź między osobami, która opiera się na wzajemnym zrozumieniu, zaufaniu i wsparciu. Nie zawiera czerpania korzyści.	K	
2	Jedna dusza w dwóch ciałach.	K	
3	Relacja która łączy zaufanie, zrozumienie, oddanie, miłość przyjacielską.	K	
4	Przyjaźń – to kiedy za człowiekiem możesz stać murem, kiedy rozumiecie się nawzajem w półsłowa, kiedy możesz poświęcić wszystko dla dobra przyjaciela i będziesz pewien, że przyjaciel zrobi to samo dla ciebie.	K	
5	Całkowite wzajemne zrozumienie dwóch ludzi, kiedy nie ma kłamstwa i zdrady.	K	
6	Duchowy związek między ludźmi, kiedy przyjaźń jest bez względu na otrzymane korzyści.	K	
7	Wzajemna chęć spędzania razem czasu, jak najwięcej i jak najdłużej.	K	
8	Relacja, która opiera się na wzajemnej pomocy, wsparciu, zrozumieniu.	K	
9	To relacja na zawsze.	K	
10	Przyjaźń – to zmysłowy związek między ludźmi, zakładający wzajemną pomoc, zrozumienie i w pewnym stopniu otwartość.	K	
11	Komunikacja bez ograniczeń.	K	
12	Relacja, która się opiera na zaufaniu, zrozumieniu, szacunku, sympatii.	K	
13	Bez czego nie może istnieć nasze życie, wartość równa rodzinie i miłości.	K	
14	Przyjaźń – to relacja podobna do związku rodzinnego, relacja z osobami z którymi znajdujemy wspólny język, które akceptują nas takimi jakimi jesteśmy i na które w trudnej chwili można liczyć.	K	
15	Przyjaźń to rodzaj relacji między dwiema osobami, któremu towarzyszy wzajemna sympatia, miłość, zaufanie, otwartość, bezpieczeństwo.	K	
16	Tolerancja sprawdzona czasem, w której osoby mają do siebie wzajemne zaufanie, mogą na siebie liczyć, wzajemnie się wspierają i cenią.	K	
17	Wzajemna pomoc, wsparcie, świetny czas razem.	K	
18	Zaufanie. Komfortowa atmosfera pomiędzy dwojgiem ludzi. Uczucie, że z tym człowiekiem chcę podzielić się osobistymi zmartwieniami, kłopotami, i pewność, że ten człowiek pomoże, wysłucha, nie będzie udawać, że słucha, myśląc jedynie o swoich problemach.	K	
19	Wzajemne zrozumienie, szczerłość, otwartość, wzajemna pomoc.	K	
20	Związek bliskich, rodzinnych dusz, rozumienie, wsparcie.	K	
21	Prawidłowa przyjaźń – relacja, która stała się podobna do rodzinnej na tyle, że postrzegasz człowieka jak samego siebie.	K	
22	Bliskość, wzajemne zrozumienie, zaufanie.	K	
23	Wartość, którą musimy cenić.	K	
24	Emocjonalny i duchowy kontakt dwojga ludzi.	K	
25	Wsparcie, zaufanie, pomoc.	K	
26	Wzajemne zrozumienie, wzajemne żarty z przyjacielem.		M
27	Poziom wzajemnych relacji, na którym osoby całkowicie ufają sobie nawzajem, komunikowanie podobne do tego w związkach rodzinnych.		M
28	Kiedy na człowieka można zawsze liczyć, wzajemne wsparcie.		M
29	Obecność człowieka w życiu, który rozumie wszystkie twoje bzdury i nie pozwala na zrobienie głupich działań.		M

30	Aseksualna wzajemna sympatia ludzi tej samej płci.		M
31	Przyjaźń – to przyjemność.		M
32	Przyjaźni nie ma. Człowiek buduje swój krąg komunikowania, w którym on będzie się czuć komfortowo, tak samo robi jego otoczenie. Im człowiek starszy człowiek, tym jego krąg przyjaciół jest mniej niezawodny.		M
33	Związek dwóch lub więcej osób, który opiera się na wzajemnym zrozumieniu, wzajemnym szacunku, zaufaniu, wzajemnym wsparciu, zakresie wspólnych interesów i wspólnych negatywnych poglądach na pewne tematy.		M
34	Wzajemne zrozumienie, zaufanie, wsparcie.		M
35	Wzajemne porozumienie między ludźmi, które opiera się na zaufaniu i wspólnej sympatii.		M
36	Zaufanie, otwartość, wzajemne zrozumienie.		M
37	Bez troska w relacjach.		M
38	Bliskość.		M
39	Wzajemna pomoc.		M
40	Komunikowanie dwojga ludzi.		M
41	Jedna z najlepszych w świecie emocji.		M
42	Wzajemne wsparcie.		M
43	Zaufanie.		M
44	Wzajemne nauczanie, tutoring.		M
45	Głęboka, przywiązana komunikacja między dwojgiem ludzi.		M
46	Duchowy i emocjonalny kontakt dwojga ludzi.		M
47	Wsparcie, zaufanie, pomoc.		M
48	Wzajemna pomoc, wsparcie.		M
49	Przyjaźń – to dobry człowiek obok.		M
50	Odpowiedzialność.		M
Odpowiedzi studentów z Polski			
51	Możliwość przeżywania wspólnie z bliską osobą ważnych momentów w swoim życiu, możliwość wyrzucenia z siebie niepotrzebnych, zalegających emocji, bez strachu przed odbiorem tych emocji przez drugą osobę, możliwość zaufania drugiej osobie i poświęcanie jej swych sekretów oraz bezinteresowna pomoc.	K	
52	Wsparcie mimo odrębnych poglądów na daną sytuację.	K	
53	Relacja, która pomaga w codzienności (przy rozstrzygnięciu różnych decyzji), pozwala dzielić się radością i problemami, pomaga odnaleźć się w rzeczywistości.	K	
54	Związek dwojga ludzi polegający na pewności, zaufaniu i pomocy. Przyjaźń to relacja, którą trzeba pielęgnować, walczyć o nią w chwilach trudnych, być z nią na bieżąco. W przyjaźni ważne jest, aby obie strony były szczerze.	K	
55	Taka forma związku, która opiera się na wzajemnej relacji, jednak nie jest to miłość, to dobre rozumienie drugiej osoby, działające w obie strony.	K	
56	Relacja potrzebna w życiu, wartość nie do opisania. Przyjaźń jest powodem do radości, dostarcza pozytywnych emocji, podnosi w momentach trudnych.	K	
57	Emocjonalna i intelektualna bliskość dwojga ludzi, bez charakteru erotycznego.	K	
58	Związek dwojga ludzi, którzy mają do siebie wzajemnie zaufanie, pracują nad relacją wzajemną, czują się za siebie odpowiedzialni, znają się na tyle, że nie czują się wobec siebie niezręcznie.	K	
59	Zaufanie do drugiej osoby, relacja która jest bardzo silna.	K	
60	Związek, w którym ważna jest szczerość. Przyjaźń jest wówczas, gdy wiesz, że możesz robić przy kimś głupoty, ale najważniejsze, że możesz tej osobie powiedzieć wszystko. Przyjaźń to jedna dusza w dwóch ciałach. Przyjaźń to kiedy dzwonię do mojego przyjaciela o 3 rano i mówię, że potrzebuję jego pomocy, a on mówi że będzie za 10 minut.	K	
61	Wzajemne wspieranie się dwóch osób, dbanie o siebie nawzajem i wskazywanie możliwych rozwiązań w razie problemów.	K	
62	Relacja emocjonalna, związek oparty na zaufaniu, wspólnym zrozumieniu.	K	
63	Wzajemne zaufanie, bliskość, poruszanie ważnych spraw w rozmowie, znajomość problemów drugiej osoby, zrozumienie.	K	
64	To stosunek między dwojgiem ludzi, opierający się na wzajemnym dążeniu do zrozumienia, zapewnienia sobie ochrony, ciepła, bliskości; wiąże się z zaufaniem, powierzeniem sobie prywatnych tajemnic i pewności ich poufności. Stwarza możliwości bycia sobą i wzajemnego rozwoju poprzez integrację. To sposób na bycie razem, będąc jednocześnie osobno przy poważaniu swojej i innej przestrzeni osobistej.	K	

65	Odwzajemniona relacja dwojga osób, będąca relacją trwałą, w której występuje wzajemne zaangażowanie i poświęcenie, bo coś wyjątkowego, co łączy dwie osoby mimo wszystko co by się nie działo.	K	
66	Taki psychiczny związek ludzi, który cechuje się poszanowaniem wartości i celów drugiego i jednocześnie pozwala na realizowanie swoich. To sytuacje, w której rozumiemy osobę niemalże bez słów i potrafimy empatyzować z jej przeżyciami, na porządku dziennym.	K	
67	Wspólne dzielenie wielu doświadczeń, bezwzględne zaufanie i lojalność, wspólne poczucie humoru	K	
68	Związek uczuciowy między osobami, które są sobie bliskie; rodzaj relacji opartej na wzajemnym zrozumieniu, metoda i sposób na miłe i pozytywne spędzanie czasu.	K	
69	Relacja pomiędzy dwoma osobami oparta na wzajemnym zrozumieniu, szczerości i sympatii.	K	
70	Związek dusz.	K	
71	Bliskość emocjonalna, sympatia i wspólna wizja świata dwojga ludzi.	K	
72	Relacja między dwoma osobami oparta na zaufaniu, zrozumieniu, bliskości.	K	
73	Wybór swojego rodzeństwa, bezgraniczne zaufanie i wsparcie.	K	
74	Relacja dwojga bliskich, dobrze porozumiewających się i lubiących wspólnie spędzać czas ludzi.	K	
75	Dbanie o siebie nawzajem, wspieranie siebie nawzajem, spędzanie razem czasu.	K	
76	Relacja oparta na zaufaniu, zrozumieniu i wzajemnej sympatii.	K	
77	Relacja między dwojgiem ludzi, których łączy bliska więź emocjonalna oraz zaufanie.	K	
78	Więź, która sprawia, że czujemy się lepiej i wiemy, że zawsze ktoś jest z kim możemy porozmawiać na różnego rodzaju tematy. Przyjaźń to więź, którą bardzo trudno jest nawiązać, ale jeżeli już się tak stanie, to bardzo ciężko ją rozdzielić. Przyjaźń może być między różnymi płciami i między osobami w różnym wieku.		M
79	Relacja między dwiema osobami, która polega na wspólnych zainteresowaniach, zabawach, rozmowach. Przyjaźń jest bardzo potrzebna każdemu. Dzięki przyjaźni poznajemy bardziej samych siebie, mamy, dzięki niej szanse na wspaniałe wspomnienia związane z przyjacielem.		M
80	Głębsza relacja pomiędzy ludźmi.		M
81	Przyjaźń to relacja słabsza od miłości. Najczęściej występuje u osób tej samej płci i o podobnych zainteresowaniach. Jest niezbędna w życiu człowieka.		M
82	Związek emocjonalny o charakterze nieseksualnym.		M
83	Wzajemne zaufanie, wspólne tematy, wzajemne oparcie.		M
84	Najwyższa z więzi, jaka może połączyć dwóch ludzi.		M
85	Bliskość drugiej osoby, poczucie akceptacji.		M
86	Bezgraniczne zaufanie oraz chęć spędzania ze sobą czasu.		M
87	Uczucie, którym darzymy drugą osobę.		M
88	Relacja między ludźmi.		M
89	Umiejętność porozumienia się z drugim człowiekiem (przyjacielem) na każdym poziomie emocjonalnym w taki sposób, że przyjaciel odczuwa dokładnie to samo co my.		M
90	Relacja dwóch ludzi, którzy są dla siebie ważni.		M
91	Relacja z drugą osobą polegająca na zaufaniu i zrozumieniu.		M
92	Wzajemne zaufanie i rozmowa (spędzanie czasu).		M
93	Specyficzna, tworzona nieumyślnie, głęboka więź między dwiema osobami.		M
94	Zaufanie do drugiej osoby, relacja łącząca ludzi, dzięki której nie czujemy się samotni.		M
95	Bliska relacja, im bardziej intymna, tym można mówić o większej przyjaźni. Wzajemne zrozumienie, chęć dobra dla drugiej osoby, wspólne wartości i cele		M
96	Relacja opierająca się na wzajemnym zaufaniu i wsparciu.		M
97	Spędzanie ze sobą czasu, zrozumienie siebie, poznanie siebie nawzajem itd.		M
98	Absolutne zaufanie do drugiej osoby.		M
99	Wspólne pasje, długie rozmowy, wzajemna akceptacja, tolerancja odmiennego światopoglądu, bogata i wartościowa relacja.		M
100	Związek między dwoma osobami, który cechuje się: trwałością, stabilnością, zaufaniem, wsparciem i zrozumieniem, szczerością		M

